

PRAKTIJKBERICHTEN

Representatie en verbeeldingskracht voor de herstelbemiddelaar

Janny Dierx

Herstelbemiddeling gaat gepaard met beeld en geluid. Je kunt er nog zoveel over lezen of theoretiseren: in de praktijk heeft iedere bemiddeling zijn eigen dynamiek omdat er mensen van vlees en bloed komen, met hun eigen logica, versie van wat er is gebeurd, achterban, normen, waarden, drijfveren en (familie)geschiedenis. Er is altijd een context die het tentoongespreide menselijk gedrag kleurt en al dan niet gedeeltelijk kan verklaren.

Een belangrijke kwaliteit van een herstelbemiddelaar is het met belangstelling en plezier kunnen aanhoren van verhalen en onverwachte plotwendingen. Belangstelling, ook als hetgeen dat wordt opgedist ver van je persoonlijke leefwereld afstaat. Juist dan is het belangrijk om nieuwsgierig te blijven. En de vragen te stellen – durven stellen – die in je opborrelen. In de opleidingen kan dat worden geoefend met casuïstiek en rollenspel, maar zeker ook met leergesprekken aan de hand van representaties uit documentaires en films. In deze bijdrage pik ik een paar krenten uit die pap.

Achtereenvolgens ga ik in op de relevantie – in mijn ogen – van dit beeldmateriaal voor mediators en herstelbemiddelaars in strafzaken en voeg ik daar wat van mijn eigen praktijkervaringen aan toe.

Het Rashomon-effect

Een klassieker voor mij is de film *Rashomon* van de Japanse regisseur Akira Kurosawa uit 1950, destijds de Oscarwinnaar voor beste buitenlandse film. In de Engelstalige en Spaanstalige wereld is het *rashomon-effect* een begrip, opgenomen in het woordenboek. Het representeert de situatie waarin verschillende conflicterende versies, interpretaties en perspectieven op een gebeurtenis bestaan. *Het* materiaal van de gemiddelde herstelbemiddelaar dus.

Centrale vraag in de film is: wat is er gebeurd? Er worden vier versies opgedist over de toedracht van de moord op c.q. de dood van samoerai *Rashomon*. Vier versies die elkaar uitsluiten en tegelijkertijd op zichzelf geloofwaardig zijn. Tegelijkertijd kan het niet allemaal waar zijn. De getuigenissen worden gerepresenteerd door flashbacks. Dat was toen nog een filmische innovatie, die later uiteraard veelvuldig is nagevolgd. Ook om die reden is *Rashomon* een filmklassieker.

Voor westerse kijkers/herstelbemiddelaars is niet alleen de taal vervreemdend. Tenminste als je, zoals ik, geen Japans spreekt. De locaties, de desolate verpletterende regen, rechters die gehurkt op de grond zitten, de kleding, de wapens die een aantal hoofdpersonen als vanzelfsprekend bij zich hebben, hoe ze zich gedragen,

praten, met elkaar omgaan, zwijgen, hysterisch lachen, de representatie van mannelijkheid en vrouwelijkheid, rangen en standen, de (overigens prachtige) zwart-witfotografie van de vernielde poort waaronder een deel van de film zich afspeelt, het tempo en ten slotte het serieus meenemen van de getuigenis van de overledene via een medium: veel staat best ver van mijn westerse bagage af. En toch ook niet.

Maar wat doe je als je als herstellbemiddelaar met zoveel gemengde gevoelens, tegenstrijdige en onbekende informatie te maken krijgt? *Rashomon* is een fantastisch vehikel om te praten over allerlei onderwerpen. Een interessante vraag is om te beginnen of je in staat bent om de film uit te zitten. Zo ja of zo nee: hoe zou dat komen? Wat zijn je eigen beelden van slachtoffers en daders? Welke gedachten triggeren *deze* daders en slachtoffers, hun gedrag en hun verklaringen?

Gevoelens over eer

De gevoelens die deze hoofdpersonen debiteren over eer leveren een goede oefening op om na te gaan hoe je zelf staat tegenover zoiets als eerwraak in de Nederlandse samenleving. Wat doe je als partijen in een mediation hun gedrag op die manier rechtvaardigen?

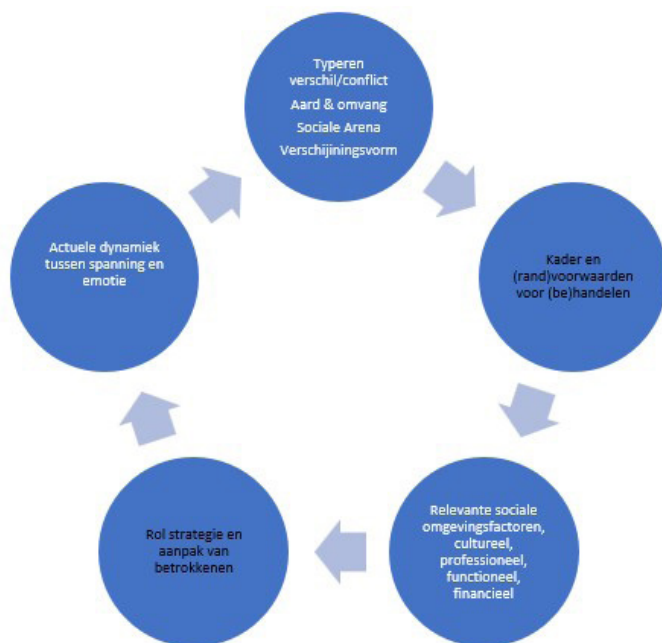
Het begint er al mee dat Nederlandse mediators in de basisopleiding leren dat een mediator 'geen oordeel mag hebben'. Zo staat het immers zelfs in de gedragsregels van de tot nu toe voornaamste beroepsorganisatie Mediatorsfederatie Nederland (MfN). Die vlieger gaat in het algemeen al niet op in strafzaken: het oordeel over de daad is meestal wel degelijk relevant, al was het alleen maar om secundaire victimisatie te voorkomen. Dit kun je als bemiddelaar dus maar beter meteen bij aanvang van de mediation met partijen bespreken. Duidelijkheid over jouw rol en beroepsopvattingen voorkomen dat die verderop in het proces onderdeel worden van een conflict.

In eerwraakzaken kan de mediator naar mijn opvatting niet aantreden zonder een duidelijke mening over eerwraak. Dat eerwraak de geboden handelwijze van een of meer betrokkenen moest zijn, is immers bij uitstek de rechtvaardiging en de retoriek van de dader. Het is niet alleen maatschappelijk ongewenst om daarin mee te gaan. Het gaat in Nederland ook om de ene burger die dreigt de mensenrechten van een ander te schenden of dat daadwerkelijk doet. Het is een schending van de lichamelijke integriteit, het uitoefenen van een vermeend recht op vernedering met een beroep op een culturele achtergrond. De slachtoffers die ik tegenkwam in dergelijke bemiddelingen waren het zonder uitzondering eens met het typeren van eerwraak als een *schadelijke traditionele praktijk*. Zo bepaalt de mediator zelf de agenda van wat er wordt besproken en wat wenselijk is (zie ook Bijlsma & Dierx, 2016). Het publieke belang vergt dat ook. Het gaat immers vaak over schadelijke maatschappelijke aannames over vrouwen/vrouwelijke maagdelijkheid en mannen/seksuele driften van mannen. De eigen opvatting van de mediator is in die situaties dienstbaar aan het op gang brengen van het bemiddelingsproces. Een dissident geluid is immers broodnodig, niet alleen als er sprake is van een homogeen geluid over de logica van eerwraakacties en -gevoelens. Soms kan dat dissidente geluid worden

Janny Dierx

gevonden in de kring van de strafrechtelijke hoofdpersonen zelf (zowel slachtoffer als dader): familie, vrienden. Het is een van de redenen waarom in dergelijke zaken uit uitbreiden van de kring van deelnemers aan de bemiddeling cruciaal is. Maar ook dan is mijn ervaring dat de mediator er niet om heen kan kleur te bekennen. Waardenvrij bemiddelen, zogenaamd zonder eigen oordeel de partijen met elkaar in gesprek brengen: dat werkt in dergelijke complexe en vooral *competitieve* conflicten niet (zie ook Bijlsma & Dierx, 2015). Dit zijn nu eenmaal geen individuele conflicten, die los van de maatschappelijke context, de sociale arena op meta-, macro- en microniveau, kunnen worden ‘opgelost’. In mediations en trainingen gebruiken mijn collega’s van De Mediation Coöperatie en ikzelf daarbij het zogenoemde interactiemodel op basis van de escalatietheorieën van Friedrich Glasl (Glasl, 2015). Hieronder staat een sterk vereenvoudigde weergave van dit contingentiemodel of interactiekompas, zoals dat is bewerkt door Bas Delleman, directeur van, mediator en trainer bij de Bascule Groep/Caleidoscoop.

Figuur 1 *Interactiekompas, (Be)sturen en leren verschil maken (Bas Delleman, 2018, naar het contingentiemodel van F. Glasl)*

De sociale arena en maatschappelijke context zijn altijd relevant in kwesties van ‘eerwraak’ en ‘huiselijk’ geweld. Als de mediator niet zelf een kader stelt en randvoorwaarden aan de bemiddeling op microniveau, kunnen gesprekken hierover letterlijk ontaarden in een ‘waardenloze’ uitwisseling.

Mythologische neutraliteit

Rashomon is een uitstekend vehikel om met aspirant-herstellbemiddelaars een leergesprek te voeren over de *mythe* dat in een bemiddeling in een strafzaak 'niet aan waarheidsvinding wordt gedaan'. Beginnende mediators in Nederland leren dat in de basisopleiding en ook dat de oplossing in dergelijke gevallen kan bestaan in de vaststelling dat partijen het eens moeten worden over het feit dat ze het niet eens zijn over de feiten. Dat is nogal een niet neutrale interventie van de mediator! Zo werkt het meestal niet in strafzaken. En niet alleen in strafzaken. Ik wacht met smart op een deugdelijk onderzoek waarin partijen worden bevraagd over hoe ze later, na afloop van de mediation, terugkijken op een dergelijke aansturing door de mediator. Het neigt in mijn ogen naar manipulatie.

Een van de beste overzichtspublicaties die ik over deze vormen van druk uitoefenen door mediators tot nu toe las, werd in 2001 gepubliceerd door Linda Mulcahy (Mulcahy, 2001). Zij onderzocht de betekenis en de effecten van de claim van mediators, die net zoals rechters stellen neutraal te zijn tijdens het proces van conflictantering.

Mulcahy grijpt terug op een reeks van auteurs die het concept van neutraliteit al sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw problematiseren en haalt onderzoeken aan waarin ervaren mediators aangeven dat zij zich beperkt voelen door het concept van neutraliteit en dat als niet-realistisch ervaren. Op basis van haar literatuuronderzoek valt het geloof in neutraliteit te karakteriseren als ideologische zelfconceptie, een vorm van propaganda. Mulcahy stelt daarnaast dat het claimen van neutraliteit als een uiting van onverschilligheid kan overkomen en juist tot gevolg kan hebben dat de bestaande ongelijkheid tussen de conflicterende partijen blijft bestaan en onrechtvaardigheid in de hand kan werken. Het is een van de redenen dat mijn persoonlijke voorkeur uitgaat naar de manier waarop het ook in Nederland actieve internationale ADR-register gevorderde methodieken voor conflictantering certificeert, in vergelijking met de eenheidsworst van de gedragsregels die de Nederlandse Mediatorsfederatie (MfN) voorschrijft. Het is ook de reden waarom ik als MfN-mediator de mediationovereenkomsten die aan de start worden besproken en worden getekend amendeer conform de werkwijze die wij als mediators in De Mediation Coöperatie volgen.

In strafzaken zijn partijen het vaak niet eens over wat er precies is gebeurd. Niet zelden staan de afgelegde verklaringen volgens de processen-verbaal van de politie behoorlijk haaks op elkaar. Partijen besteden dan in mediation regelmatig behoorlijk wat tijd aan het precies bespreken wat er achtereenvolgens is gebeurd. De basisinterventies van de mediator zijn erop gericht om de waarheid zo goed mogelijk boven water te krijgen. Dat is doorgaans een voorwaarde om verder te kunnen komen met praten. De mediator moet daarvoor hard werken: door kritische vragen te stellen, te confronteren, niets voor zoete koek te slikken en door steeds op de rem te gaan staan als partijen vlotte aannames debiteren.

Onder dergelijke omstandigheden kunnen partijen en de mediator in strafzaken ook hun toevlucht nemen tot het vertrouwelijk houden van wat er echt is besproken over wat er is gebeurd. Zo nu en dan komt dat in de praktijk voor. Ik herinner me een zaak waarin een ex-partner duidelijk had gezien dat haar ex-vriend een

Janny Dierx

pistool bij zich droeg en haar daarmee bedreigde. Zij wilde weten of het geladen was en of hij dat echt had willen gebruiken. In de strafzaak ontkende haar ex-vriend het wapenbezit. In zo'n geval is bemiddeling niet mogelijk. De vrouw gelooft immers haar eigen ogen eerder dan het verhaaltje dat haar ex opdist om zijn strafrechtelijke huid zo veel mogelijk te redden. Het slachtoffer krijgt dan in de vertrouwelijkheid van de mediation wel een antwoord, maar zonder dat dit verder een rol speelt in de strafzaak. Hierop moet de bemiddelaar een slachtoffer voorbereiden. Een dergelijke verdachte wint in strafrechtelijke zin bij eerlijkheid in de mediation niets tot weinig: een gezamenlijk resultaat en/of gezamenlijk verzoek aan de verwijzers blijft in dergelijke gevallen achterwege. Onderling kan een dergelijk gesprek in alle openheid toch de lucht klaren.

Bij huiselijk geweld accepteren partijen, zeker als ze nog van elkaar houden, in een mediation soms ook een vorm van 'daderamnésie' (Merkelbach, Van Oorsouw, Van Koppen & Jellicic, 2005). Daarvan is sprake als de dader beweert zich juist een aantal cruciale handelingen niet te kunnen herinneren. Merkelbach et al. tonen aan dat daderamnésie in de meeste gevallen onbestaanbaar is. Op basis van wetenschappelijk onderzoek is veel meer zeker dat het juist slachtoffers van psychisch, seksueel en fysiek geweld zijn die vanwege traumatisering een gemankeerde herinnering kunnen hebben aan geweldsmisdrijven (zie ook Tankink & Lambrichts, 2017). Het is belangrijk dat de mediator dergelijke psychologische en neurologische mechanismen kent en bespreekbaar maakt.

In vrijwel alle andere gevallen is mijn ervaring dat erkenning van de verdachte van wat er werkelijk is gebeurd of gedaan en erkenning van het eigen aandeel van een slachtoffer (als daarvan sprake is) onontbeerlijk is om werkelijk resultaat te boeken met bemiddeling/mediation. Als er te veel ruimte blijft tussen de verklaringen van partijen, is bemiddeling teleurstellend en is herstel nauwelijks mogelijk.

Bloedbad

Nog zo'n klassieker voor herstelbemiddelaars (al dan niet) in opleiding is *Carnage* (door mij vertaald als *Bloedbad*, je zou ook kunnen zeggen *Slachting*). De film werd in 2011 uitgebracht door de (al voor #me2 omstreden geraakte) regisseur Roman Polanski en werd genomineerd voor de Golden Globe Awards.

Het openingsshot laat een groepje jongens zien in een park in New York. Twee ervan maken ruzie in een cirkel van leeftijdsgenootjes. Er wordt wat geduwd en geroepen. Dan haalt een van de jongens uit met zijn hockeystick. De rest van de film is gewijd aan de onbeholpen pogingen die de ouders van deze elfjarige jongens ondernemen om de zaak in het reine te trekken. De geslagen jongen heeft behoorlijk tandletsel. Geen 'eindsituatie', want pas als hij rond de 18 jaar zal zijn, zal duidelijk worden hoe ernstig de eventuele restschade aan zijn gebit zal zijn.

In de eerste shots doen de ouders van de 'dader' opzichtige pogingen om zich schuld bewust te tonen. De ouders van het 'slachtoffer' benutten het morele overwicht van het slachtofferschap. Ze stellen zich zogenaamd ruimhartig op, maar eisen excuses van het andere kind en vooral de moeder geeft allerlei steken onder water. De ouders van de dader proberen zich gedeisd te houden, maar het lukt hen steeds opnieuw niet om hun werkelijke opvattingen te verbergen. Het duurt einde-

loos voordat ook maar enigszins bespreekbaar wordt dat het slachtoffer de dader behoorlijk getreiterd moet hebben. De vader van de dader laat regelmatig merken dat hij het gesprek niet erg realistisch vindt, komt voor zijn zoon op en noemt het slachtoffer op een gegeven moment een klikspaan. Kortom: een meerzijdig partijdige bemiddelaar wordt vanaf het begin tot het eind node gemist. Terwijl beide ouderparen in principe van goede wil zijn, blijft de communicatie schuren.

Een leuke opdracht voor herstellbemiddelaars in opleiding is om een analyse te maken van de vragen die je van tevoren apart zou kunnen stellen aan beide ouderparen met als doel een gezamenlijk gesprek vervolgens wel in goede banen te leiden. Alle typische ingrediënten voor *de voorbereiding* van een bemiddeling in caucus zitten in deze film. Het is altijd onderdeel van de opgave of aspirant-bemiddelaars waarnemen dat het dienstbaar is om de meningsverschillen van de ouderparen onderling uit te diepen in het aparte voorgesprek (in caucus).

Zo'n duidelijk moment is dat de moeder van het slachtoffer aanbiedt om apart met de zoon van het andere ouderpaar – de dader – te gaan praten. Ze straalt uit dat zij deze zondaar alsnog wel eens eventjes zal opvoeden. Een slecht idee dus. Een bemiddelaar kan zo'n punt in een apart voorgesprek bespreekbaar maken. Maar niet als je op dat moment niet de juiste vragen stelt. In de film probeert de vader van de dader zelf dit punt te maken. Dat gaat grandioos mis.

Carnage toont genadeloos de realistische en begrijpelijke neiging van ouders om hun eigen kind in bescherming te nemen, het gedrag goed te praten. Een neiging die bij voorkeur eerst in aparte intakegesprekken met de ouders met de bemiddelaar onder de loep wordt genomen.

Tegelijkertijd illustreert deze film – het is een aaneengesloten shot van een langdurig gesprek – dat de betrokken ouders zonder interventies van een bemiddelaar tot een zeer realistische weergave van hun verschillende visies op wat er nou precies aan de hand is komen. En op de normen en waarden die hen drijven. Er zit alleen geen rem op. Die rem is precies de rol van de bemiddelaar, zonder daarbij juist die realistische uitwisseling van gevoelens en percepties te dwarsbomen.

Het einde van de film is prachtig. Terwijl de onenigheid tussen de ouders niet wordt betwogen, hebben de zoons alweer vrede gesloten. Iedere mediator die bemiddelt in jeugdstrafzaken zal het beamen: er zijn vrijwel steevast twee tot drie gezamenlijke mediationgesprekken nodig. In ieder geval een gesprek met de jongeren zelf en een met de ouders. Meestal vervolgens nog een gezamenlijk gesprek met ouders en kinderen samen. De tweede ronde met de ouders duurt steevast het langst. Kinderen en jongeren zijn nu eenmaal meestal veel beter in staat om conflicten te bespreken en achter zich te laten dan volwassenen.

Wraakzuchtige verhalen

Een mediator in mijn opleiding verklaarde eens plechtig dat zij nog nooit last had gehad van wraakgevoelens. Ze was ervan overtuigd dat dit een goede eigenschap zou zijn voor een herstellbemiddelaar in strafzaken. Mij lijkt dit beslist van niet. Het is maar al te vaak belangrijk om oog te hebben voor gevoelens die met haat, wraaknemen en agressie te maken hebben en de vele manieren waarop deze zich kunnen manifesteren. Dat je bepaalde emoties zelf hebt doorleefd, maakt je abso-

Janny Dierx

luut een betere bemiddelaar. Juist op wraak en wraakgevoelens rust inderdaad een taboe. Mensen zijn er publiekelijk niet trots op. Het zou niet netjes zijn om die gevoelens te hebben, laat staan uit te leven. Vervolgens verzwijgen en negeren helpt helaas ook niet.

Een vakkundig zesluik over allerlei aspecten die kleven aan wraak en het uitoefenen daarvan is *Historias Salvajes* van de Argentijnse filmmaker en schrijver Damian Szifron uit 2014 (genomineerd voor een Oscar). Buiten de Spaanstalige wereld is het werk uitgebracht onder de Engelse titel *Wild Tales*. De verhalen zijn door Szifron geschreven in een periode van een soort sabbatical en voor een deel gebaseerd op waargebeurde situaties.

Het eerste filmpje is veelvuldig gedeeld op sociale media, want het duurt amper zeven minuten. Het speelt zich volledig af op het vliegveld Jorge Newbery in Buenos Aires en geeft de eerste minuten weer in het vliegtuig dat daar opstijgt.

Wat een voorbereiding moet aan die vlucht voorafgegaan zijn door de hoofdpersoon, Gabriel Pasternak. Hem krijgen we als toeschouwers niet te zien. Hij is de piloot van het vliegtuig. De passagiers ontdekken al snel dat ze allemaal de een of andere connectie met Pasternak hebben. Twee ex-verloofden. Eentje dumpte hem en denkt dat ze geboekt is voor een modeshow. De ander bedroog hem met zijn beste vriend. U raadt het al: die ex-vriend is ook aan boord. De door Pasternak gehate lerares van de basisschool die het reisje won met een loterij en de voorzitter van de jury die Pasternak jaren geleden de toegang tot het conservatorium blokkeerde: ze zijn er allemaal. Zelfs de stewardess kent hem: Pasternak kon het niet verkroppen dat zij hem een blauwtje liet lopen. De voormalige psychiater van de piloot probeert het onafwendbare lot nog te keren en schreeuwt door de afgesloten deur van de cockpit naar Pasternak: 'Praat met me! Je bent al in je kindertijd verpest door je ouders! Zij projecteerden al hun frustraties op jou!'. De psychiater heeft het goed onthouden. Want ook de ouders van Pasternak moeten eraan geloven. Het filmpje eindigt met het shot van de Boeing die zich in een buitenwijk van Buenos Aires recht het zwembad in boort aan de rand waarvan vader en moeder Pasternak de krant lezen. Pasternak is duidelijk een dader die nooit spijt zal kunnen betonen: hij overleeft de crash zelf niet. Net zoals zijn slachtoffers.

Geen spijt hebben gaat ook op voor de dader in het tweede filmpje. De kokkin maakt met rattengif en keukenmes korte metten met de arrogante gast in het restaurant waar ze samen met een serveerster de avonddienst draait. De serveerster kent de man van vroeger en ze vertelt de kokkin dat hun gast het faillissement en uiteindelijk de zelfmoord van haar vader provoceerde. De dialoog tussen de kokkin en de serveerster is geniaal. In luttele minuten triggert de serveerster bij de kokkin een fatale wraakactie. Die meer gaat over het verleden en de krenkingen die de kokkin heeft doorleefd dan over het leed van de serveerster. De kokkin vertelt dat ze eerder in de gevangenis heeft gezeten voor iets waar ze geen spijt van heeft. De gevangenis is volgens de kokkin vergeleken met het restaurant waar de twee vrouwen hun dagen slijten zelfs een aangename plek.

Daders zonder spijt (uiteraard moet ik hen verdachten noemen, zolang er geen onherroepelijke veroordeling in een strafproces is): ze komen in de dagelijkse praktijk van de bemiddelaar regelmatig voor. Spijt hebben is nog weer iets anders dan achteraf betreuren wat je hebt gedaan. Het betekent beslist niet dat er niet bemid-

deld kan worden. In een echt geslaagde bemiddeling ontvangen beide partijen allebei meer informatie en een ander beeld van de ander. Wat mij betreft graag een realistisch beeld. Dit hoeft dus niet op voorhand te voldoen aan het stereotiepe beeld van de berouwvolle dader.

Twee filmpjes van het Argentijnse zesluik gaan over de klassieke ergernissen in het verkeer. Het begint met een medeweggebruiker die je de pas afsnijdt. Het escaleert rap en leidt ook al tot doodslag en verwoesting. Actie-reactie-reactie-reactie wordt in deze onderdelen van het zesluik tot het uiterste doorgevoerd.

Een van de filmpjes gaat over een man die tot razernij wordt gebracht door de vernedering van het wegsleepbeleid van de gemeente Buenos Aires, uitgerekend op de dag dat hij op tijd thuis had moeten zijn met de verjaardagstaart van zijn dochter. Van het een komt het ander. De bureaucratische aanpak die hem ten deel valt, wekt een uiteindelijk niet meer te temmen toorn op in de dader. Het leidt tot zijn aanhouding en nationale persaandacht, en daarmee is zijn ontslag bezegeld. Een korte scène daarna toont de scheidingsmediation, waarin de advocaat van de moeder het agressieve gedrag aan het gemeenteloket aangrijpt om de vader de voogdij over beider dochter te ontzeggen. Alweer een krenking. De aanwezige mediator grijpt niet in. De uiteindelijke reactie van de man als zijn auto voor de tweede keer blijkt te zijn weggetakeld is buitenproportioneel. Toch gaat het om volstrekt navolgbare gevoelens.

Het zesluik *Wild Tales* levert in de opleiding voor mediators in strafzaken mooie vehikels op om te praten over wraak, over wraakgevoelens, agressie, hoe menselijk die zijn en waar ze vandaan komen. Want hoeveel daders, maar ook slachtoffers met een eigen aandeel, vertellen niet aan de mediationtafel 'dat er iets knapte' en 'dat het zo ongelofelijk snel escaleerde'. En dat terwijl – als je doorvraagt – er in de scenario's die zich afspeelen in verkeers- of caféruzie's zich vaak toch een hele reeks momenten voordeed waarop de betrokkenen hadden kunnen terugkeren op hun schreden. Alleen hebben adrenaline en amygdala (limbisch systeem) de regie op zo'n moment totaal overgenomen van de ratio, zodat er voor de hoofdpersonen in het conflict geen andere weg meer lijkt te zijn. Zelfs niet als familieleden of vrienden daarop ter plekke of later aandringen. Ook die gemoedstoestand komt aan de mediationtafel regelmatig ter sprake. 'Ik heb het niet van tevoren tegen mijn man/vrouw gezegd, want ik wist heus wel dat hij/zij het dom zou vinden', zo verklaart menige verdachte die tot daden aanzettende stemming, die soms dagen, weken, maandenlang aanhoudt.

Intiem geweld

Het is een van de redenen waarom het cruciaal is om ook steunfiguren uit de omgeving van slachtoffer en dader bij de bemiddeling te vragen. Het is schadelijk dat daar in de formele Nederlandse verwijzingspraktijk in lopende strafzaken te weinig ruimte voor bestaat. Als het gaat om 'huiselijk' geweld is dat zo evident noodzakelijk, dat het van louter faciliteren van slachtoffer-dadermediation in deze categorie strafzaken mijns inziens volstrekt de plank mislaat.

Janny Dierx

Eerst even iets over de aanduidingen ‘huiselijk’ geweld, ‘partnergeweld’, of *intimate partner violence* zoals het ook wel in de Engelstalige literatuur wordt aangeduid, in een hoewel vast goedbedoelde maar mislukte poging om de term specifieker of meer gendergevoelig te maken. Hoezo de neutrale term ‘partnergeweld’ aanwenden als er feitelijk meestal maar een van de twee de hard(st)e klappen ontvangt? Toevoeging van het woord ‘*intimate*’ is in mijn ogen zelfs nog schadelijker. Het benadrukken van intimiteit is een volstrekt verkeerd signaal. Hoezo intiem geweld? Intiem roept allerlei associaties op met behaaglijkheid, gezellig, iets knus, vertrouwd. Maar ook: privé, beschut en zelfs: gewoon. Het is geweld rechtvaardigend taalgebruik. Laat er geen misverstand over bestaan: aan geweld is niets intiems, ook niet als dat plaatsvindt in een huis, tussen twee mensen, in een relatie of in gezinsverband. Dat het plaatsvindt binnen een relatie doet niets af aan wat geweld is: geweld. Geweld veroorzaakt eenzaam lijden en trauma. Het geweld moet zichtbaar worden. Het vaak intergenerationele aspect daarvan ook. Een van de manieren daarvoor is om het persoonlijke netwerk van dader en slachtoffer daarbij te activeren. Dat vergt meerdere bijeenkomsten en interventies die ook de psychologische processen adresseren waarin partijen gezamenlijk en individueel beland zijn.

Deze aspecten van schadelijke traditionele praktijken in gezinsrelaties worden uitstekend in beeld gebracht in de Netflix Original miniserie *Maid*, gebaseerd op het boek *Maid: Hard Work, Low Pay, and a Mother's Will to Survive* van Stephanie Land onder de regie van Molly Smith Metzler. Tergend langzaam wordt de kijker deelgenoot van de psychologische gevolgen voor (jeugdige) slachtoffers van lichamelijk, seksueel en psychisch geweld. In situaties van intergenerationeel geweld is de kans op het ontwikkelen van een interpersoonlijk, complex trauma groot. Ik hoop dat het bekijken van dergelijke representaties (aspirant-)herstelbemiddelaars inspireert om zich te gaan verdiepen in de inzichten van traumapsychologen over hoe het menselijk geheugen werkt en wat de fysieke en psychische reacties kunnen zijn. Zowel de gedragingen van slachtoffers als die van daders zijn daarbij van belang. Het eenzijdig benaderen van de problematiek vanuit deze tweedeling – slachtoffer, dader – is in mijn ervaring niet helpend. Op zijn minst zouden mediators een conflictanalyse met de betrokkenen moeten uitvoeren, waarbij de maatschappelijke, systemische en psychologische aspecten worden betrokken.

Mediators leren in de basisopleidingen wel wat de normale instinctieve fysieke menselijke reacties zijn op uitzonderlijke situaties zijn, doorgaans aangeduid met de reeks *Fight-Flight-Freeze-Fright*. Dat voor zeventig procent van de slachtoffers van seksueel geweld vechten of vluchten geen optie is, dat zij de zogenoemde *tonic immobility* ervaren en kunnen dissociëren, is al veel minder bekend. Mediators die willen bemiddelen in dergelijk zaken moeten weten dat een eerdere geweldservaring, zeker als die in de kindertijd plaatsvond, deze fysiologische reactie in herhaalde ervaringen exponentieel versterkt. Een vroegtijdige geweldservaring maakt slachtoffers bovendien vatbaarder voor herhaling en voor het langdurig volhouden in uitzichtloze situaties.

Mediators zouden moeten weten dat het geheugen traumatische herinneringen vooral non-verbaal opslaat in de amygdala en daarmee vooral als sensorische, emotionele en fysiologische waarnemingen, en veel minder of niet als een coherente,

complete, feitelijke chronologische gebeurtenis in de hippocampus (Tankink & Lambrichts, 2017). In de miniserie *Maid* wordt dit goed in beeld gebracht. Het zijn vooral geluiden, onverwachte beelden die herinneringen of een herbeleving triggeren. Als het slachtoffer praat over wat er is gebeurd, ervaar je als toeschouwer de dissociatie.

Ook slachtoffers vragen zich af waarom zij zich niet hebben verzet, ze ontwikkelen gevoelens van medeschuld en schaamte. De nieuwste inzichten rondom de PTSS die hieruit kan voortkomen, kwalificeren deze stoornis veel meer als een geheugenstoornis dan als een angststoornis. Dat maakt het praten over wat er is gebeurd alleen al complex. Dat kan eigenlijk niet zonder back-up van een psycholoog.

Toeslaan

Dat laatste wordt ook zichtbaar in de in 2021 door Stijn Bouwma gerealiseerde documentaire *'Alleen tegen de Staat'* waarin vijf getraumatiseerde slachtoffers van de zogenoemde toeslagenaffaire aan het woord komen.¹

De prangende vraag is niet alleen: waar blijft de schadevergoeding voor de slachtoffers? En waarom neemt de staat niet alle schulden over? Maar ook: waar blijft de menselijke en psychologische hulp voor deze mensen?

En dan gaat de documentaire nog niet eens over de mogelijk duizenden kinderen die als gevolg van de problemen die hun ouders werden toegebracht uit huis zijn geplaatst.

Er is al veel bekend over de daderkant, de systematische onverschilligheid van overheidsorganen die een rol vervulden in de affaire. Zelfs de landsadvocaat waarschuwde de belastingdienst al in 2009. De klokkenluider die intern de kwestie probeerde aan te kaarten werd langdurig en zorgvuldig op een zijpad geschoven.

'Ik haat ze', zegt een van de slachtoffers in deze 2Doc aflevering. 'Ik heb werkelijk gehoopt dat ze allemaal dood zouden vallen.' In de handboeken voor herstellbemiddeling staat soms dat een dergelijk wraakzuchtig slachtoffer een contra-indicatie is voor het opstarten van een bemiddelingsproces. Wat mij betreft is het vooral niet goed voorstelbaar hoe een gesprek tussen overheidsfunctionarissen over wat er is gebeurd en een dergelijk slachtoffer heilzaam zou kunnen zijn, zo lang de herstelmaatregelen die geproduceerd worden zo halfslachtig, tijdrovend en harteloos blijven.

De mediators die aan een dergelijk proces zouden willen beginnen, moeten zich eerst bekommeren over het kader waarbinnen dat überhaupt mogelijk is. Het materiële leed valt misschien nog enigszins met geld te compenseren, het immateriële leed zonder grote maatschappelijke inspanningen niet. Zonder dat de werkelijke behoeften van slachtoffers aan herstel gehonoreerd worden, zonder dat medemenselijke inspanningen worden verricht, is herstellbemiddeling zinloos en bestaat een groot risico dat het uitmondt in het organiseren van nog een teleurstelling.

Zonder stevig moreel kompas kan er geen leiding worden gegeven aan zo'n belangrijk en beladen proces. Lees daarover wat de voormalige Nationale ombudsman

1 Zie de bespreking van de documentaire door Kool in dit nummer.

Janny Dierx

Alex Brenninkmeijer heeft geschreven, onder andere in zijn bijdrage over de toeslagenaffaire en het systeemfalen van de overheid in het Nederlands Juristenblad (Brenninkmeijer, 2021 en 2019). Volgens Brenninkmeijer mag de affaire niet worden beschouwd als een optelsom van fouten die veroorzaakt worden door ‘het niet weten’. Brenninkmeijer vraagt aandacht voor de groepsdruk in ambtelijke en politieke cultuurgemeenschappen, gebrek aan moreel leiderschap en voor de bijzonder burgeronvriendelijke toepassing van 25 jaar Algemene wet bestuursrecht. Aan mij dringt de gedachte zich op dat gezien de schaal waarop het toeslagenleed heeft plaatsgevonden en de grote aantallen slachtoffers alleen nog een soort waarheids- en verzoeningscommissie onder de leiding van personen van het kaliber van Alex Brenninkmeijer zou kunnen bijdragen aan herstel op maatschappelijk en moreel vlak.

Ook een regisseur die een documentaire maakt over dergelijk onderwerp, kan niet zonder een zuiver moreel kompas. Stijn Bouwma maakt dat waar. Hij koos ervoor om de gendergeladenheid van de affaire in beeld te brengen. Hij laat zien dat vrouwen veel vaker het slachtoffer van de belastingdienst zijn geworden dan mannen, omdat de kinderopvang nu eenmaal vaker door de moeders wordt geregeld dan door de vaders. Zijn documentaire laat in ieder geval zien dat conflictanalyse en conflictthanting op een nationaal en maatschappelijk niveau – de sociale arena – noodzakelijk is.

Literatuur

- Bijlsma, J. & J. Dierx (2015). Werelddialoog aan de mediationtafel. *Tijdschrift voor Herstelrecht*, (15)3, 77-86.
- Bijlsma, J. & J. Dierx (2016). *Nederland Mediation (NM)*, 2016/10.1 (Navigator).
- Bouwma, S. (2021). ‘Alleen tegen de staat’, 2Doc documentaire van de VPRO over de slachtoffers van de toeslagenaffaire.
- Brenninkmeijer, A. (2019). *Moreel Leiderschap*. Amsterdam: Prometheus.
- Brenninkmeijer, A. (2021). ‘De grondbeginselen van de rechtsstaat zijn geschonden’ als ‘verschrikkelijk ongeluk’. *NJB* 1, 6-13.
- Glasl, F. (2015). *Handboek Conflictmanagement*. Amsterdam: SWP.
- Kurosawa, A. (1950). *Rashomon* (onder meer uitgebracht door Afilm, Kadokawa te streamen via www.qualityfilmcollection.nl en www.qualityfilmcollection.be).
- Land, S. (z.d.). *Maid: Hard Work, Low Pay, and a Mother's Will to Survive en Molly Smith Metzler*. Netflix miniseries (streambaar via Netflix in 2021).
- Merkelbach, H.L.G.J., K.I.M. van Oorsouw, P.J. van Koppen & M. Jelich (2005). Weet er niets meer van edelachtbare. Over daderamnésie. *Delikt & Delinquent*, 1/2, 12-30.
- Mulcahy, L. (2001). The possibilities and Desirability of Mediator Neutrality – Towards an Ethic of Partiality?, *Social & Legal Studies*, 10(4), 505-527.
- Polanski, R. (2011). *Carnage*. Cineart (in Nederland onder meer te streamen via Pathé Thuis).
- Szifron, D. (2014). *Wild Tales*. Cineart (in Nederland onder meer te streamen via Pathé Thuis).
- Tankink, M. & R. Lambrichts (2017). Rammelende verklaringen en de vrije wil. *Delikt & Delinquent*, 1/2.